

Linguistic Theory Meets Lexicography I.

Számítógépes lexikográfia

2019. tavasz

1. Elméletek

Nyelvészeti képzettség

- kell-e egyáltalán a lexikográfusnak?
- nem előfeltétel a nyelvészeti képzettség, nem is garancia semmire
- de az alapvető nyelvészeti fogalmak és releváns elméletek ismerete következetes, pontos szótári bejegyzéseket és magabiztos döntéseket eredményezhet

Alapvető ismeretek és elméletek

- szavak (pontosabban jelentések) közötti kapcsolatok
- lexikai egység (LU): a szótári bejegyzés alapvető építőköve
- Fillmore keretszemantikája
- Melcuk lexikai függvényei
- prototípuselmélet

A WordNetről sajnos nem lesz szó

- főnevek, igék, melléknevek és határozószók
- synsetek: szinonimák halmaza, amelyek ugyanarra a konceptre utalnak
- a synsetek szemantikai hálóba vannak rendezve

2. Jelentéskapcsolatok: hasonlóság

A LUK többféleképpen tudnak hasonlítani egymásra:

1. lehetnek közös szemantikai tulajdonságaik (hiponímia, szinonímia)
2. állhatnak rész-egész kapcsolatban (meronímia)
3. jelentéskiterjesztés, rendszeres poliszémia (*regular polysemy*)

Hiponímia

- sok főnév, számos ige és néhány melléknév
- alá-fölérendeltség, specifikusság
- lexikográfusoknak: a *genus expression* ideálisan a címszó hipernimája
- sok szónak nincs hipernimája
- X is a Y but Y is not only an X

Kohiponímia

- kohiponima pár != szinonima pár!
- X and Y are both Zs

Szinonímia

- szavak, amelyek ugyanazt jelentik
- a valódi szinonímia nagyon ritka, ha létezik egyáltalán
- a szinonimának mondott LU gyakran kohiponima vagy hipernima
- kétnyelvű szótárban a szavaknak egymás szinonimáinak kellene lenniük, de ez ritka; tiszta szinonímia akkor fordul elő, amikor két kultúra egy konkrét dolgot eltérő névvel illet
- tanulószótárakban találhatunk szinonimákat
- X is Y and Y is X

Merónímia

- a szótárban nehéz valaminek a részét definiálni anélkül, hogy az egészt definiálnánk
- X and the other parts of Y vagy the parts of a Y include the Xs
- valaminek a részére ritkán hivatkoznak az egész definiálásakor

Kvázi-merónímia

- egy csoport tagjai között fennálló kapcsolat
- lazább, mint a merónímia, ezért nehezebb formulát adni erre a típusra
- X belongs to/in a Y
- kevésbé jellemző, de azért előfordul a szótári definíciókban

Rendszeres poliszémia

- *regular polysemy, systematic polysemy, semantic transfer, regular meaning shift, semi-productive polysemy, lexical implication rules*
- poliszémia: több jelentés
- rendszeres poliszémia: olyan szavak, amelyeknek ugyanolyan több jelentésük van, az egy szóosztályba tartozó szavak bizonyos jelentései hasonlóak egymáshoz
lexical set: pl. a hét napjai, a folyadéknevek, mozgásigék, színnevek alkotnak egy-egy szóosztályt
- tipikus példa: konténer → tartalom (*can, glass, cup, bowl, packet, bottle*)
a konténerség szemantikai komponense közös LU halmazt eredményez: magát a konténert és annak tartalmát
- a szótárkészítőknek segíthet egy lista a rendszeresen poliszémékről

Levin igeosztályai

- bizonyos szemantikai komponensek mentén osztályozhatók az igék
- 3 024 igét (4 186 jelentéssel) 48 osztályba és 192 alosztályba sorolt
- egy osztályba a hasonló viselkedésű igék kerülnek
- igeviselkedés: az argumentumszerkezetet az ige jelentése határozza meg (NP és PP komplementumok 79-féle kombinációja!)
- a lexikográfus az egy osztályba kerülő igék szócikkeit hasonlóan készítheti el

3. Jelentéskapcsolatok: antonimák

A LUK többféleképpen tudnak különbözni egymástól, az alábbi fajták valamiféle ellentéteket fejeznek ki:

1. kiegészítő (*complementary*)
2. poláris (*polar*)
3. direkcionális (*directional*)

- másfajta antonimák is léteznek, de azok most nem fontosak nekünk
- mindhárom típus hasznos: a címszó ellentétéként vagy a szócikkekben használják őket
- a kiegészítő és a poláris antonimák különösen hasznosak a melléknevek szócikkeiben
- antonimái főleg a mellékneveknek vannak

Kiegészítő antonímia

- kontradikció, ellentmondás
- a kiegészítő antonimával rendelkező melléknevek nincsenek sokan és nincs fokozott alakjuk (*slightly alive, rather dead*)
- if it isn't X then it must be Y, and vice versa

Poláris antonímia

- nem bináris, hanem skaláris
- nem biztos, hogy jó attól, hogy nem rossz :)
- fokozhatók
- if it's X then it can't be Y, and vice versa, but it can be somewhere in between

Direkcionális antonímia

- több alkategória van: ellentétes pozíciót, mozgást stb. kifejezők
- Lakoff és Johnson (fogalmi metaforaelmélet) téri fogalmai mentén rendeződnek a direkcionális antonimák
- főnevek, igék, melléknevek, határozószavak egyaránt vannak
- tagadó prefixekkel szaporíthatók (un-, dis- ...)

Konverzek (*converseness*)

- kölcsönösek, szópárok közötti szemantikai szimmetria
- nem antonimák, de van köztük valami szembenállás
- ezek kevésbé hasznosak a szótárkészítő gyakorlatban, viszont az egyik szócikkének megírásakor hasznos lehet megnézni a konverze szócikkét